

Rolul inscripțiilor, mărcilor de meșter și semnăturilor în identificarea operelor necunoscute

Reflecții pe marginea descoperirii neașteptate a unui vitraliu ascuns într-un puț de ventilație

Éva Mester

Ca și în cazul nașterii și dispariției tuturor operelor de artă, și în cel al vitraliilor pot fi urmărite evenimentele de fundal în contextul proceselor economice, sociale, politice și ideologice. În Bazinul Carpatic sfâșiat de război, tradiția pierdută a picturii medievale pe sticlă a fost reînviată în secolul al XIX-lea, cu prețul unor eforturi financiare și intelectuale considerabile. Dezvoltarea a fost oprită de schimbarea climatului politic din cauza Primului Război Mondial și de recesiunea economică. Tulburările secolului al XX-lea au decimat și fragilele ferestre de sticlă. Nenumărate opere de artă erau în pericol de a fi distruse atunci când tematicile lor erau în conflict cu tendințele politice ale momentului. Astfel, era recomandabil să fie ascunse, indiferent dacă se aflau în clădiri religioase sau laice. Printre comorile palatelor aristocratice se numărau vitraliile ornamentate care împodobeau casa scării, spațiile de recepție și saloanele, menite să reflecte bogăția, afilierea politică și gusturile proprietarilor. Pe lângă luxuriantele grădini de iarnă, acestea reprezentau evenimente istorice și conducători celebri. Climatul de după cel de-al Doilea Război Mondial a intensificat și mai mult resentimentele dacă opera de artă reflecta un mesaj politic. Nici măcar lucrările realizate în ateliere importante nu au făcut excepție de la această regulă.

La începutul anilor 1990, odată cu schimbarea regimului, numeroase imobile și-au schimbat proprietarul și au suferit modificări semnificative ale funcției. Imobilul de pe strada Eötvös nr. 7 din districtul VI al Budapestei funcționează în prezent ca sediul Arhivelor Istorice ale Serviciilor de Securitate de Stat.¹ În 1998, în timpul re-

novării fostului palat aristocratic neo-renascentist, a fost descoperit un vitraliu de mari dimensiuni², zidit, cu tematică istorică, care îi înfățișează pe Maria Tereza, pe fiul său Iosif al II-lea și pe Lajos Batthyány, ultimul palatin maghiar (foto 1).

Istoria acestei lucrări ridică multe întrebări rămase fără răspuns până în prezent. Cercetătorii nu au reușit încă să găsească pe vechile planuri informații despre istoria realizării sale, beneficiar, schițe sau înregistrări scrise relevante, nici măcar despre amplasarea originală. Totuși, avem un punct de referință. Mica semnătură din câmpul din stânga jos indică, pe baza caracterelor, meșterul și atelierul său, precum și data lucrării. Autorul este Miksa Róth. Cazul este cu atât mai bizar cu cât opera celui mai important artist al epocii a fost descoperită la intrarea unui puț de ventilație neiluminat, în stare zidită.³

Vitraliile nu au fost marcate întotdeauna. Evul Mediu a păstrat discret tăcerea chiar și în ceea ce privește maeștrii vitraliști de cea mai înaltă calificare, precum și atelierele lor – nu există nici măcar aluzii la aceste detalii. Inițial, doar numele donatorilor proeminenți erau inscripționate pe lucrările de artă: filacterele de pe ferestrele prețioase sunt cele care ne dezvăluie identitatea acestora. Informațiile respective erau destinate unor persoane privilegiate – celor știutori de carte – într-o epocă a analfabetismului general. Incluziunea datelor apare treptat, pe măsură ce școlarizarea se extinde. Oare de-a lungul celor peste o

au fost, de asemenea, adăpostite în această clădire. <https://www.abtl.hu/epulet/tortenet> (10.12.2022).

² 2,5 m înălțime, 1,5 m lățime, cu 12 subdiviziuni.

³ După schimbarea regimului, clădirea va rămâne în administrarea Ministerului de Interne. Reconstrucția sa a avut loc în 1998-99, pe baza planurilor lui Lajos Tolnay, arhitect laureat al Premiului Ybl. În 1999, clădirea va găzdui sediul Arhivelor Istorice ale Serviciilor de Securitate de Stat, unde astăzi sunt stocate documente clasificate datând din 1950 până în prezent. Documentele referitoare la construcție au fost plasate tot aici. Având în vedere caracterul confidențial al clădirii, accesul la acestea este permis persoanelor externe numai pe baza unor motive speciale. În ceea ce privește circumstanțele descoperirii vitraliului, trebuie să ne bazăm pe declarațiile verbale ale funcționarilor, care nu oferă un răspuns la întrebarea de către cine, când și de ce a fost ascunsă compoziția în fața puțului de ventilație.

¹ Clădirea neo-renascentistă, construită pe baza unui plan elaborat, a fost inaugurată în 1880. După primul său constructor, este cunoscută și astăzi sub numele de Palatul Schneider. Între timp, a avut mulți proprietari și chiriași cunoscuți, care au modificat structura interioară în funcție de nevoile lor, dar fațada nu s-a schimbat aproape deloc de-a lungul timpului. Nu putem urmări renovările de după 1939, când clădirea a fost preluată de Ministerul de Interne. După sediul Budapestei, biroul de reclamații al uneia dintre secțiile poliției politice a fost amplasat temporar aici, până când acesta s-a putut muta înapoi pe Calea Andrássy sub nr. 60. Mai târziu, departamentul de pașapoarte al Direcției de Poliție din Budapesta și președinția Clubului Sportiv Újpest Dózsa

mie de ani de istorie a vitraliilor europene, ce informații au conținut inscripțiile, mărcile de meșter și semnăturile – și cui erau ele destinate? Clientul sau meșterul este cel menționat? Putem vedea oare portrete ale acestora, sau poate figurile lor complete, îmbrăcate în haine care reflectă rangul lor? Ce alte referințe pot exista în identificarea persoanelor respective?

Primele indicații datează din zorii perioadei gotice, secolul al XII-lea, și se referă la Abbé Suger, abate și om de stat cu o vastă pregătire teologică, cunoscut pentru ambițiile sale artistice – inițiatorul și executantul mai multor evenimente și procese istorice, în calitate de consilier principal și ministru principal al regilor francezi. Considerat părintele arhitecturii gotice, abatele a prezidat timp de decenii (1122-1154) Catedrala Saint-Denis, locul de înmormântare al regilor francezi. El a elaborat ambițiile contemporanilor săi pe baza propriilor concepții. În cadrele din piatră cu muluri ale pereților sprijiniți de arce butante, a imaginat vitralii colorate. Prin acestea, își face vizibile, sub o formă concretă, ideile filosofice religioase inedite: lumina este de origine divină – așadar, să o lăsăm să pătrundă printre pereții bisericii. Luminile strălucitoare sunt menite să creeze un sentiment mistic de Ierusalim ceresc. În jurul sanctuarului, el construiește o coroană formată din capele, ale cărei vitralii lasă să pătrundă strălucirea luminii ce colorează interiorul, un fenomen pe care îl elogiază și în versuri. În ciuda modestiei marelui preot, care pune pe primul loc gloria Bisericii, el a considerat important să fie reprezentat în formă pictată în Capela Sfintei Fecioare. În colțul ferestrei din stânga îl putem vedea pe „Sugerus Abbas” în simple veșminte monahale maro, desculț, cu tonsură. Prosternat cu smerenie, culcat, cu un toiag de păstor în mână, îi dedică Fecioarei Maria biserica pe care a renovat-o (foto 2⁴). Identitatea primului donator cunoscut poate fi identificată prin filactera: SVGERIVSABAS.

Suger scrie în *Liber de rebus in administratione sua gestis*: „Mâinile fine ale multor meșteri din diferite regiuni au pictat noile vitralii uimitoare, atât cele de sus, cât și cele de jos, de la primul din serie, Arborele lui Ieseu din sanctuarul bisericii, până la fereastra de deasupra ușii principale de intrare. Una dintre aceste ferestre, care ne încurajează să ne înălțăm de la material la imaterial, îl înfățișează pe apostolul Pavel întorcând piatra de moară.”⁵

Numele atelierelor implicate în crearea ferestrelor sau cele ale artiștilor care au realizat compozițiile nu sunt menționate pe niciuna dintre lucrările din catedrală. Nici scrierile lui Suger nu ne oferă numele meșterului constructor, al zidarilor sau al muncitorilor care au ajutat la reconstrucția bisericii abației.

Concepția abatelui a creat un nou stil cu structurile sale sofisticate de construcție, care s-a răspândit rapid pe întregul continent, precum și în Anglia. Timp de secole, acesta a servit drept model pentru arta vitraliilor, care s-a dezvoltat rapid și și-a atins apogeul în perioada gotică.

Bazilica Saint-Denis a fost devastată de teroarea iacobină. Vitraliile, vechi atunci de peste 600 de ani, au fost sparte, găurite de gloanțe și zdrobite – nu numai din cauza resentimentelor, ci și în scopul producerii de gloanțe din armăturile de plumb. În această perioadă, masele largi ale populației erau caracterizate de ignoranță și analfabetism. Rămășițele ferestrelor au fost împrăștiate, cele mai multe dintre ele fiind vândute. Cele rămase au fost ulterior restaurate și parțial reconstituite pe baza unor desene și stampe. Astăzi, acestea sunt cele care ne dau o idee despre capodopere și despre donatorul însuși (foto 3⁶).⁷

Revenind la perioada gotică, dimensiunea uriașă a structurilor de zidărie cu muluri, compuse din cadre de piatră sculptată, a necesitat compoziții colorate și în secolele următoare. Din cauza dificultății de producere a materialelor din sticlă și a meticulozității și măiestriei execuției, vitraliile au rămas foarte scumpe chiar și în vremurile ulterioare. Patronii bogați erau în continuare necesari, iar aceștia au pretins dreptul de a fi reprezentați pe operele donate.

Un ansamblu major, realizat la 150 de ani după activitatea abatelui Suger, a supraviețuit nealterat, cu imagini multiplicat ale donatorului. Spre deosebire de predecesoarele lor franceze, ferestrele capelei Colegiului Merton din Oxford, Anglia, au supraviețuit în stare bună ultimii 700 de ani⁸, oferindu-ne o excelentă oportunitate de a studia lucrările originale la fața locului. Pe aceste ferestre este reprezentat și donatorul, și încă pe cinstite: inscripția „Magister Henricus de Mamesfeld me fecit” se poate citi în nu mai puțin de 24 de locuri (foto 4). Sfinții centrali de pe ferestrele de nord și de sud sunt flancați de figura dublată a donatorului, nu într-o poziție culcată, ci îngeuncheată, cu mâinile împreunate și ridicate, cu o filacteră sau cu însemn la baza câmpului care indică persoana sa. Portretele sunt individualizate, cu trăsături faciale și

⁶ Sursa fotografiei 3: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vitreaux_Saint-Denis_190110_18.jpg (11.12.2022).

⁷ Grodecki, Louis: *Les vitreaux de Saint-Denis. Etudes sur le vitrail au XIIIe siecle*. Corpus Vitrearum Medii Aevi. Etudes 1, Paris, 1976, Centre national de la recherche scientifique; Grodecki, Louis: *Etudes sur les vitreaux de Suger a Saint-Denis*. II. Catherine Grodecki ed., Paris, 1995, Corpus Vitrearum, Presses Paris Sorbonne; Cothren, Michael Watt: *Joseph's Dream In The Thomson Collection: Reconsidering The Reconstruction Of The Infancy Of Christ Window From Suger's Saint-Denis. Arts Of The Medieval Cathedrals: Studies On Architecture, Stained Glass And Sculpture In Honor Of Anne Prache*. 2015, pp. 107-119. Referitor la restaurarea recentă a ferestrelor, vezi: <https://www.culture.gouv.fr/en/Regions/DRAC-Ile-de-France/News/Headlines/The-stained-glass-windows-of-the-ambulatory-of-the-Basilica-of-Saint-Denis-will-once-again-shine> (12.05.2023).

⁸ http://web.archive.org/web/20130818061552/http://www.merton.ox.ac.uk/chapel_and_choir/history.shtml (12.02.2023).

⁴ Sursa fotografiei 5: Elis, Carl: *Handbuch der Mosaik und Glasmalerei*. Leipzig, 1891, Verlag von E. A. Seemann, p. 88. fig. 46.

⁵ <https://fr.wikipedia.org/wiki/Suger> (11.01.2024).

forme ale capului recognoscibile. Ținuta preoțească, mantalele și acoperămintele pentru cap sunt similare, doar culorile ținutei diferă de la o fereastră la alta.

Patronul înstărit a donat vitraliile capelei probabil între 1288 și 1297, când au fost efectuate lucrări de renovare.⁹ În prezent, 12 ferestre păstrează panoul dublu original (foto 5). În registrul central al ferestrelor se află câmpuri figurale în trei părți, evidențiate de sus și de jos de motive ornamentale pictate grisaille în gri. Redarea dublă a donatorului pe unele ferestre nu se mai găsește nicăieri altundeva în Anglia. Nici aici nu există indicații cu privire la meșterii sau atelierelor care au realizat aceste ferestre.

Henry de Mamesfeld a studiat la Universitatea Oxford și a devenit membru al Colegiului Merton din Oxford. Doctor în teologie, cu publicații pe teme teologice și filosofice, a fost cancelar și apoi decan al Universității din Oxford. De asemenea, a fost invitat să ocupe înalte funcții bisericești. Funcțiile sale reflectă recunoașterea sa pe scară largă și o situație financiară solidă. În calitate de donator de vitralii, el a reușit să își extindă și mai mult cercul de susținători. Activitățile sale au fost legate exclusiv de biserică.¹⁰

În cazul proprietăților bisericești, donatorii sunt reprezentați în mai multe tipuri de lucrări de artă, cu o replică la scară redusă a clădirii pe care au sprijinit-o.¹¹ Uneori, donatorii de vitralii ornamentate, în veșminte caracteristice funcțiilor lor, cu trăsături faciale individualizate, oferă simbolic lucrarea de artă finanțată. În catedrala din Evreux, poate fi văzut și astăzi un vitraliu din 1325, care înfățișează donatorul cu mantie albă, îngenunchat pe un scaunel de rugăciune, privind în sus și rugându-se, ținând micul ancadrament din piatră cu muluri al ferestrei pe care o oferă (foto 6).¹²

De asemenea, donatorii își puteau prezenta donațiile prin afișarea blazoanelor lor pe ferestrele bisericii sau pe alte obiecte și părți ale clădirii. În marile catedrale elvețiene, care au scăpat mai ușor de ravagiile războiului decât cele din alte țări europene, în ferestrele cu rame de piatră au supraviețuit numeroase blazoane din perioada respectivă. Acestea puteau indica bresle, înalți demnitari bisericești, familii nobile sau chiar orașul în care se afla biserică. Putem găsi o serie de astfel de blazoane în Münstere din Berna (foto 7). Cele mai multe blazoane prezintă numele donatorului împreună cu anul.

Odată cu răspândirea Reformei, decorațiunile ferestrelor au dispărut. Cu toate acestea, în picturile în ulei din secolul al XVII-lea putem vedea, pe ferestrele voluminoase ale marilor biserici din Țările de Jos, blazoane din perioada de început a religiilor Reformei. În mijlocul panourilor de sticlă transparente și simple, fără modele, cu subdiviziuni geometrice, sunt pictate blazoane. Nu există date sau inscripții, dar și acest lucru ar putea fi legat de donație, mergând chiar dincolo de ferestre, referitor la clădirea însăși.

De asemenea, în Italia, familiile înstărite au considerat că este important să își prezinte înclinațiile de patronaj (foto 8¹³). În Biblioteca Laurenziana din Florența, blazonul familiei Medici – care a finanțat nu numai vitraliile, ci și construcția bibliotecii – a fost pictat înconjurat de ornamente renascentiste.

Secolul al XIX-lea a adus schimbări radicale. În scopul conservării clădirilor, a fost necesar să se înceapă înlocuirea ferestrelor medievale care fuseseră distruse în timpul Revoluției. În 1827, regele Ludovic I a înființat Königliche Glasmalereianstalt în München, care și-a început activitatea sub conducerea lui Sigismund Frank și Max Ainmiller.¹⁴ Din acel moment, atelierelor sporadice vor fi înlocuite de ateliere mari de pictură pe sticlă. În același timp, a început o căutare frenetică a desenelor pe carton păstrate fragmentar și a vechilor rețete, ceea ce a condus la o dezvoltare rapidă pe continent.

În această perioadă, modelele pentru renașterea genului în Bazinul Carpatic au fost ferestrele istorice care au supraviețuit în Europa de Vest, dar meștrii și atelierelor germane au lucrat și în Ungaria.¹⁵ Mai multe exemple de semnături în limba germană pot fi văzute pe fațada de sud a Bisericii Sfântul Mihail din Cluj-Napoca, într-un vitraliu istoricist de mari dimensiuni de la începutul secolului. Numele meștrilor, scrise cu litere gotice caligrafice, sunt clar lizibile pe filacterele din registrul inferior din centrul ferestrelor cu muluri. Una dintre ele poartă inscripția Stephan Kolin și datele 1885-1913. Afilierea profesională a pictorului pe sticlă este marcată cu litere mici de culoare gri, într-un loc ascuns, în colțul din dreapta jos, sub an, chiar în ultimul rând, și poate fi citit doar prin mărire: Mayer'sche kgl. Hof=Kunstanstalt München (foto 9).¹⁶

¹³ Sursa desenului grafic al compoziției 8: Elis 1891. p. 125. fig. 81.

¹⁴ Vaassen, Elgin: *Die kgl. Glasmalereianstalt in München 1827-1874: Geschichte – Werke – Künstler*. Kunstwissenschaftliche Studien 170, Berlin, 2013, Deutscher Kunstverlag.

¹⁵ Cu privire la dezvoltarea picturii pe sticlă în Bazinul Carpatic în secolul al XIX-lea și la cele mai importante ateliere, vezi: Mester, Éva: *A Kárpát-medence üvegfestészete I. Ábrázolásmód, technika, anyaghasználat. / Pictura pe sticlă a Bazinului Carpatic. I. Reprezentări, tehnică, materiale*. Rezumat. *Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 3. Szerk. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, 2003, Haáz Rezső Múzeum, pp. 84-86. / p. 108.

¹⁶ Mayer'sche Hofkunstanstalt din München a fost fondat în 1847 de Joseph Gabriel Mayer ca „institut de artă pentru lucrări ecleziastice”. Acesta a constat inițial într-un atelier de sculptură, extins ulterior pentru a include un departament de pictură pe sticlă (1862) și de mozaicuri

⁹ Ferestrele noului cor datează din primul deceniu al secolului al XIV-lea, conform conturilor. Ayers, Tim: *The stained glass of Merton College, Oxford*. *British Academy Review* Issue 22, Summer 2013, p. 61.

¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_de_Maunsfeld (12.02.2022).

¹¹ Un exemplu din anii 1300 este Padova. În una dintre frescele din cel mai bine conservat ciclu al lui Giotto, cel din Capela Arena, Enrico Scrovegni, în calitate de donator, oferă clădirea pentru a fi primită de sfinții îngeri. El ține un model al capelei împreună cu un călugăr. În capela Budajenő din secolul al XIII-lea din Ungaria, figurile lui Andrei al II-lea și ale fiicei sale Elisabeta pot fi văzute pe un relief din aceeași perioadă, ținând o replică în miniatură a clădirii.

¹² Pentru descrierea ferestrei, vezi: Brown, Sarah: *Stained Glass*. New York, New Jersey, 1992, Crescent Books, pp. 77-78.

Fereastra alăturată poartă inscripția Jos. Hirschler și data 1912, clar lizibile. Numele atelierului profesional este același și apare într-un text similar, scris cu litere foarte mici deasupra anului, în dreapta, în arhitectura pictată: Mayer'sche kgl.Hof Kunst=Anstalt München (foto 10).

Aceste informații pot oferi un punct de plecare pentru cercetarea activităților atelierelor și pentru identificarea rețelelor profesionale ale acestora. În biserică, alături de numele companiilor germane, scrise cu litere gotice, pe ultima fereastră de pe peretele lateral sudic se află semnătura izbitoare a lui Ede Kratzmann, care a studiat pictura pe sticlă la München.¹⁷ După ce s-a mutat la Budapesta, el a început să semneze în limba maghiară. În centrul ferestrei sale din Cluj-Napoca se citește clar inscripția: Kratzmann Ede üvegfestészete Budapesten 1893 („Atelierul de pictură pe sticlă al lui Ede Kratzmann. Budapesta, 1893”).

Marcarea donatorului și a vitralistului de pe ferestre reflectă cu precizie relația ierarhică dintre cei doi. Un exemplu grăitor în acest sens este Biserica Minorită din Szeged. În partea centrală a vitraliului marelui sanctuar, demnitarul bisericesc care a comandat lucrarea este evidențiat cu litere aldine pe panoul înrămat: Cserna Béla Jácint házfőnök plébános 1905 („Preot paroh superior, Béla Jácint Cserna 1905”). Numele maestrului vitralist este trecut cu litere mici, ascuns modest pe un soclu de coloană pictat (foto 11). Numele autorului poate fi distins doar de aproape, din scrisul neclar din colțul din stânga jos: Palka József Bpest. 1905. În documentele bisericii, *Historia Domus*, numele său nu este menționat deloc.

În Biserica Minorită din Miskolc putem găsi un raport mai favorabil. În partea de jos a ferestrelor putem citi numele donatorilor scrise cu majuscule în centru. Pe fereastra „Sfântul Iosif” este trecut numele lui János József Szigethy, învățător al școlii elementare a mănăstirii, iar pe o altă fereastră cel al lui György Polgár, director al Liceului Catolic, și al soției sale. Numele picturului pe sticlă este trecut cu litere de câțiva centimetri în colțul din dreapta jos: Palka József Budapest 1904. În acest caz nu este estompată semnătura.

Vitraliile din scara principală a fostei primării a orașului Kalocsa¹⁸ au fost realizate de Imre Zsellér (foto 12). Autorul nu a trecut anul, ci și-a scris adresa în dreptul numelui său, în partea de jos a panoului ferestrei, lângă cele două doamne îmbrăcate în costume populare din Kalocsa, care flanchează stema orașului: Zsellér Imre üveg festő Budapest VI. Aréna út 124 (foto 13). Lucrările la ferestrele catedralei arhiepiscopale au început în 1908 și

(1900). Astăzi, compania este condusă de a cincea generație a familiei Mayer, vezi: <https://mayersche-hofkunst.de/>.

¹⁷ Ágost Trefort, ministru al cultelor, l-a numit pe Kratzmann la conducerea Institutului Național de Vitralii, fondat la Budapesta în 1878. Mester 2003, p. 85.

¹⁸ Clădirea primăriei a fost finalizată în anul 1912. Kalocsa Települési Értéktár, https://www.kalocsaiertektar.hu/national_values/15. (11.01.2024).

au fost finalizate în 1911, după mai mulți ani de muncă.¹⁹ Pe fereastra care înfățișează copilăria Mariei de pe perețele lateral nordic, marginea de sub bordura ornamentată poartă o inscripție de numai 2 cm, care nu este vizibilă de jos, lizibilă doar la nivelul ochilor. Numele maestrului este trecut cu litere deschise pe un fundal închis: Zsellér Imre Budapest (foto 14).

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, se stabilise deja o colaborare între maestrii vitraliști care reprezentau artele aplicate și pictorii care creau desene pentru compoziții figurative. Este epoca de aur a vitraliului maghiar, în care, prin colaborarea celor mai buni pictori și a celor mai pregătiți maeștri vitraliști, vitraliul maghiar se va ridica la rang european. Natura relației lor poate fi desprinsă din analiza semnăturilor. Această perioadă este dominată de moda semnăturilor cu monogramă, cu inițialele duble ale artistului care a desenat proiectele și ale celui care a executat vitraliul. Dimensiunea relativă a semnăturilor relevă nivelul de implicare în realizarea lucrării.

Pe vitraliul din 1914 al sanctuarului capelei din Lipótmező, marca lui Sándor Nagy este mai evidentă decât cea a picturului pe sticlă Miksa Róth (dreapta). Pe ferestrele naosului, cele două semnături sunt de aceeași dimensiune (partea stângă) (foto 15). Soția lui Sándor Nagy, Laura Kriesch, a fost, de asemenea, implicată în realizarea lucrării, după cum se poate vedea dintr-un mic marcaj.²⁰ Proporțiile sunt similare și pe un vitraliu din seria „Cele opt Fericiri” de la Seminarul din Timișoara (foto 16).

Vitraliul „Păstorul cel Bun” din oratoriul Seminarului din Budapesta este un alt exemplu emblematic al epocii. Acesta a fost realizat în 1918 prin colaborarea lui Aladár Körösfői Kriesch și Miksa Róth. Aici semnăturile sunt afișate separat, cu aceleași dimensiuni și cu anul în mijloc (foto 17).

Pe fereastra „Csaba bócseje” (Leagănul lui Csaba) a Sălii Oglinzilor a Palatului Culturii din Târgu Mureș, proiectată de Ede Wigand Toroczka, se poate vedea în colțul din dreapta jos un alt tip de semnătură încadrată a lui Miksa Róth, din 1913 (foto 18).

Miksa Róth, care se considera, pe bună dreptate, însuși creatorul picturii maghiare pe sticlă, și-a schimbat sem-

¹⁹ Catedrala a fost renovată între 1908 și 1911. Vezi: Dr. Lakatos, Andor: A változások évszázada – Fejezetek a Kalocsai Főegyházmegye 20. századi történetéből 1909–1999. In *A Kalocsai Érsekség 100 Esztendeje. A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig 1909-2009*. I. rész. 2009, Kalocsa-kecskeméti Főegyházmegye, pp.16-17.

²⁰ În partea dreaptă a ambelor monograme, litera S din dreapta se observă litera L.

Pentru vitraliile capelei, vezi: Mester, Éva: *Az építészeti üvegek iparművészeti értékei – Magyarországi üvegfestmények és díszüvegezők*. Budapest, 2012, Geopen Könyvkiadó, pp. 188-194; Mester, Éva: A lipótmezei kápolna üvegfestmény együttese, mint Nagy Sándor és Róth Miksa közös munkájának egyik csúcspontja. In Görbe Katalin (szerk.): *Szentkirályi Miklós emlékkönyv*. Budapest, Magyar Restaurátorok Egyesülete, în curs de editare.

nătura de mai multe ori de-a lungul celor 50 de ani de activitate. Inițialele pot indica astfel și diferite perioade. Autorul, Miksa Róth, care a folosit această semnătură din 1909, a putut fi identificat pe baza semnăturii de pe fereastră ascunsă, menționată în introducere.²¹ Semnătura de pe fereastră ascunsă în fața puțului de ventilație este identică cu cea de pe fereastră casei scării fostei Bănci Generale de Credit din Ungaria²² (foto 19).

În activitatea de restaurare, pentru a păstra autenticitatea, profesioniștii au o mare responsabilitate și în păstrarea diferitelor semnături și filactere. De asemenea, este necesar să se păstreze și să se conserve și marcajele neclare, de dimensiuni mici, atât pe vitraliile arhitecturale, cât și pe cele de cabinet. Aceste semne, oricât de mici și nesemnificative ar părea, servesc drept busolă pentru profesioniști în activitatea de identificare, analiză și cercetare a operelor de artă, înainte de analizele instrumentale, la fața locului sau în laborator.

BIBLIOGRAFIE

- ALPÁR, Ignác (1914): Magyar Általános Hitelbank palotája. *Magyar Építőművészet*, XII. évf. 9-10. sz. Szerk. Führer Miklós, pp. 9-43.
- AYERS, Tim (2013): The stained glass of Merton College, Oxford. *British Academy Review Issue 22*, Summer 2013. pp. 59-63. <https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/658/BAR22-18-Ayers.pdf> (12.01.2024).
- BROWN, Sarah (1992): *Stained Glass*. Crescent Books, New York, New Jersey.
- COTHREN, Michael Watt (2015): Joseph's Dream In The Thomson Collection: Reconsidering The Reconstruction Of The Infancy Of Christ Window From Suger's Saint-Denis. *Arts Of The Medieval Cathedrals: Studies On Architecture, Stained Glass And Sculpture In Honor Of Anne Prache*. pp. 107-119. <https://works.swarthmore.edu/fac-art/110/> (18.02.2024).
- ELIS, Carl (1891): *Handbuch der Mosaik und Glasmalerei*. Leipzig, Verlag von E. A. Seemann.
- GRODECKI, Louis (1976): *Les vitraux de Saint-Denis. Etudes sur le vitrail au XIIe siècle*. Corpus Vitrearum Medii Aevi. Etudes 1, Paris, Centre national de la recherche scientifique.
- GRODECKI, Louis (1995): *Etudes sur les vitraux de Suger a Saint-Denis*. II. Catherine Grodecki ed., Corpus Vitrearum, Presses Paris Sorbonne.
- DR. LAKATOS, Andor (2009): A változások évszázada – Fejezetek a Kalocsai Főegyházmegyház megye 20. századi történetéből 1909–1999. In *A Kalocsai Érsekség 100 Esztendeje. A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig 1909–2009*. Kalocsa-kecskeméti Főegyházmegye, pp. 6-108. https://archivum.asztrik.hu/sites/default/files/letoltesek/K_ersekség_100_esztendeje.PDF (10.02.2024).
- MESTER, Éva (2003): A Kárpát-medence üvegfestészete I. Ábrázolásmód, technika, anyaghasználat. / Pictura pe sticlă a Bazinului Carpatic. I. Reprezentări, tehnică, materiale. Rezumat. *Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 3*. Szerk. Kovács Petronella. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum, pp. 83-93. / p. 108.
- MESTER, Éva (2012): *Az építészeti üvegek iparművészeti értékei – Magyarországi üvegfestmények és díszüvegezések*. Budapest, Geopen Könyvkiadó.
- MESTER, Éva (2022): A lipótmezei kápolna üvegfestmény együttese, mint Nagy Sándor és Róth Miksa közös munkájának egyik csúcspontja. In Görbe Katalin (szerk.): *Szentkirályi Miklós emlékkönyv*. Budapest, Magyar Restaurátorok Egyesülete, în curs de editare.
- TAKÁTS, Rózsa (2017): *Színek, fények, árnyak – Róth Miksa és Alpár Ignác együttműködése a budapesti Vajdahunyadvárban* (Kézirat gyanánt) Magánkiadás, <https://mek.oszk.hu/17300/17349/17349.pdf> (10.01.2024).
- VAASSEN, Elgin (2013): *Die kgl. Glasmalereianstalt in München 1827–1874: Geschichte – Werke – Künstler*. Kunstwissenschaftliche Studien 170, Berlin, Deutscher Kunstverlag.

Éva Mester DLA

Artist artă aplicată, restaurator
specialist în protecția monumentelor
cadru didactic universitar
1082 Budapest, Nap u. 37.
Mobil: +36-70-211-3297
E-mail: mester.eva.11@gmail.com

LISTA FOTOGRAFIILOR

- Foto 1. Vitraliul cu Maria Tereza, ascuns în sediul Arhivelor Istorice ale Serviciilor de Securitate de Stat, în fața puțului de ventilație
- Foto 2. Reprezentare grafică cu filacteră a abatelui Suger în poziție culcată, în Capela Sfintei Fecioare din Catedrala Saint Denis
- Foto 3. Figura abatelui Suger pe vitraliul catedralei, așa cum se poate vedea în zilele noastre
- Foto 4. Figura îngenuncheată a lui „Magister Henricus de Mamesfeld”, cu filacteră, pe vitraliul Capelei Colegiului Merton, Oxford

²¹ Din acest moment a început colaborarea sa cu artiștii din Gödöllő, Sándor Nagy și Aladár Körösfői Kriesch.

²² Clădirea găzduiește Ministerul de Finanțe din 1947. Despre clădire, vezi: Alpár, Ignác: Magyar Általános Hitelbank palotája. *Magyar Építőművészet*, XII. évf. 9-10. sz. Szerk. Führer Miklós, 1914, pp. 9-43. Despre cooperarea dintre Alpár și Róth: Takáts, Rózsa: *Színek, fények, árnyak – Róth Miksa és Alpár Ignác együttműködése a budapesti Vajdahunyadvárban*. (Manuscris), Ediție privată, 2017.

- Foto 5. Sfântul, reprezentat în centrul ferestrei, este flancat la stânga și la dreapta de figura dublată a donatorului, Magister Henricus de Mamesfeld
- Foto 6. Fereastra colorată a Catedralei din Evreux îl înfățișează pe donator îngenunchat pe un scaunel de rugăciune, ținând în mână cadrul din piatră cu muluri al ferestrei pe care a finanțat-o
- Foto 7. Fereastra nordică a Catedralei (Münster) din Berna, plină de blazoane
- Foto 8. Fereastra sudică a Bibliotecii Laurenziana din Florența, cu blazonul familiei Medici, și desenul unei alte ferestre din aceeași clădire
- Foto 9. Inscripție ascunsă pe una dintre ferestrele Bisericii Sfântul Mihail din Cluj-Napoca, finanțat de Stephan Kolin: Maÿer'sche kgl. Hof=Kunstanstalt München
- Foto 10. Marca atelierului pe fereastra Jos. Hirschler al Bisericii Sfântul Mihail din Cluj-Napoca, în colțul din dreapta jos: Mayer'sche kgl. Hof Kunst=Anstalt München
- Foto 11. Vitraliul Bisericii Minorite din Szeged poartă cu litere mici semnătura ștearsă a meșterului vitralist: Palka József Bpest. 1905
- Foto 12. Semnătura pictorului pe sticlă Imre Zsellér pe vitraliul casei scării principale a primăriei
- Foto 13. Doamne îmbrăcate în costume tradiționale pe fereastra casei scării principale a primăriei din orașul Kalocsa
- Foto 14. Semnătura lui Imre Zsellér pe fereastra nordică a Catedralei din Kalocsa
- Foto 15. Dubla semnătură de pe fereastra naosului și a sanctuarului capelei din Lipótmező: Sándor Nagy și Miksa Róth, cu o referire ascunsă la Laura Kriesch
- Foto 16. Fereastra semnată din seria de vitralii „Cele opt Fericiri” de la Seminarul din Timișoara
- Foto 17. Vitraliul „Păstorul cel Bun” din oratoriul Seminarului din Budapesta este semnat atât de proiectant, cât și de realizator
- Foto 18. Semnătura încadrată a lui Miksa Róth pe fereastra Palatului Culturii din Târgu Mureș, 1913
- Foto 19. Fereastra ascunsă în fața puțului de ventilație din clădirea Arhivelor (dreapta). Semnătura lui Miksa Róth este identică cu cea de pe o fereastră din casa scării Ministerului de Finanțe din Budapesta (stânga)

Traducere: Lóránd Rigán